

ПОБУТОВІ ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПИ ЗАКАРПАТЦІВ ЩОДО ПОЛЯКІВ ЗА ДІАГНОСТИЧНИМ КОЕФІЦІЄНТОМ МАККОЛІ-СТІТТА

У статті наголошується, що актуальність дослідження етнічних стереотипів зумовлена уявленням про те, що стереотипи несуть у собі численні упередження, образи та кривди. Ця уява ґрунтується на тому, що більшість стереотипів сформована історичним досвідом міжетнічних стосунків між представниками різних національностей, який є досвідом гострої політичної та військової боротьби. Доведено, що побутові гетеростереотипи закарпатців стосовно поляків займають визначальне місце в системі етностереотипів та виконують функцію символічних комунікацій, допомагають приймати рішення щодо аналізу будь-якої ситуації. Історико-культурні стереотипи, що виконують ідеологічну функцію, поступаються побутовим стереотипам.

Ключові слова: автостереотипи, гетеростереотипи, закарпатці, поляки, діагностичний коефіцієнт Макколі-Стітта.

В статье отмечено, что актуальность исследования этнических стереотипов обусловлена представлением о том, что стереотипы несут в себе многочисленные предубеждения, оскорбления и обиды. Эти представления основываются на том, что большинство стереотипов сформирована историческим опытом межэтнических отношений между представителями разных национальностей, который является опытом острой политической и военной борьбы. Доказано, что бытовые гетеростереотипы закарпатцев относительно поляков занимают определяющее место в системе этностереотипов и выполняют функцию символических коммуникаций, помогают принимать решения при анализе любой ситуации. Историко-культурные стереотипы, выполняющие идеологическую функцию, уступают место бытовым стереотипам.

Ключевые слова: автостереотипы, гетеростереотипы, закарпатцы, поляки, диагностические коэффициенты Макколи-Ститта.

The article notes that research relevance of ethnic stereotypes caused by representation that stereotypes carry many biases, insults and injustices. This vision is based about the fact that most stereotypes are formed by historical experience of interethnic relations between representatives of various nationalities, which is the experience of acute political and military struggle. It is proved that household hetero stereotypes in ethnic stereotypes system of Transcarpathians according to Polish take defining place and function of symbolic communication, they help to decide the analysis of any situation. Historical and cultural stereotypes that serve ideological function, inferior household stereotypes.

Key words: auto-stereotypes, hetero-stereotypes, Transcarpathians, Polesh, diagnostic coefficient McCauley-Stitt.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження етнічних стереотипів зумовлена стійким уявленням про те, що стереотипи містять численні упередження, негативні уявлення, образи та кривди. Ця уява тримається на тому, що більшість стереотипів сформована історичним досвідом міжетнічних стосунків між представниками різних національностей, який є досвідом гострої політичної

та військової боротьби. Вважається, що досвід побутових взаємин не впливає на традиційну упередженість у взаєминах між етнічними спільнотами. Спроби долання історико-політичних підходів до етнічних стереотипів можуть полягати в соціологічному дослідженні побутових стереотипів сьогодення. Соціологічні дослідження етнічних стереотипів здатні спростувати або підтвердити

традиційні стереотипи, сприяти їх подоланню або зробити нездоланною перешкодою в розбудові толерантних стосунків між народами.

Соціологічні дослідженням стереотипів повинні відділяти міфологічні та історико-політичні аспекти дослідження за допомогою спеціальних методів. Одним із таких методів є порівняльний аналіз гетеро- та автостереотипів етнічних спільнот. Ознайомлення з науковою літературою показує незначну кількість соціологічних досліджень за визначеною темою. **Мета статті** – визначити місце побутових гетеростереотипів у системі етностереотипів закарпатців стосовно поляків. **Завдання:** визначити поняття стереотипу та етнічного стереотипу; порівняти автостереотипи та гетеростереотипи закарпатців щодо поляків; обґрунтувати необхідність подальшого емпіричного дослідження етнічних стереотипів народів Центральної Європи.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття стереотипу досліджувалося в роботах учених різних областей знання. Вивчаючи й аналізуючи стереотип як феномен фахівці кожної галузі наукового знання прагнуть виділити в ньому ті характеристики, які відбивають його роль в їх сфері дослідження. Тому в різних дослідженнях йдеться про мовні, ментальні, етнічні та соціальні стереотипи. Першим, хто ввів поняття «соціальний стереотип» був американський дослідник У.Ліпман (1922). На його думку, стереотип – це впорядковані, схемні, детерміновані культурою «картинки світу» в голові людини, які економлять його зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають його ціннісні позиції і права. На думку Р. О. Лавлінського, «Стереотипи – майже неминучий наслідок категоризації. Створюючи соціальні категорії, ми фокусуємося на характеристиках завдяки яким люди, що належать до цієї категорії, схожі один на одного і відрізняються від інших людей» [1, с. 209]. Треба зауважити, що такий підхід ототожнює поняття стереотипу та типізації.

Згідно з дослідженнями інших українських науковців, стереотипи – необхідна умова символічних комунікацій. Символічна поведінка, яка заміщає реальність, діє в строгому знаковому контексті й породженому їм світі. Підставою символічної поведінки служить міф, зрозумілий у комунікативному змісті. «В основі комунікативних міфів лежить стереотип, що допомагає приймати рішення ще до аналізу будь-якої ситуації. Він збільшує швидкість обробки інформації, дає можливість відсівати те, що йому не відповідає. Стереотип визначає наші майбутні дії по роботі з інформацією: те, що в ньому відсутнє, людиною часто не розпізнається або ігнорується. Тому можна сказати, що стереотип – це елементарний міф» [2, с. 108].

Український дослідник проблем етносоціології В. Свтух визначає етнічний стереотип (від грецьк. *stereos* – твердий, просторовий; *tipos* – «відбиток») як спрощений усталений образ носіїв тієї чи тієї етнічності (групи, окремої особи), через який

довкілля сприймає їх у процесі взаємодії з ними; схематизований, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий образ етнічної групи спільноти, який легко розповсюджується на всіх її представників; схематизована програма поведінки, яка є типовою для представників будь-якої етнічної спільноти. В етнічному стереотипі, зазвичай, зафіксовані оцінювальні думки про моральні, розумові, фізичні якості представників різноманітних етнічних спільнот [3, с. 108].

На думку Ю. Р. Сілецького, «стереотип поляка у свідомості українця мав дещо суперечливий характер. Специфіка українсько-польських взаємин зумовлювалася тим, що впродовж тривалого кількавікового проживання поляків в Україні вони формувалися, найчастіше, крізь призму відносин пана і його підданого-селянина: поляк – шляхтич, освічений, багатий господар, пан; українець – часто неграмотний, вбогий кріпак, селянин. Великий вплив на формування відносин між українською і польською спільнотами в історичні часи мав релігійний фактор. Переважна частина українців були православними або греко-католиками, а поляки – як правило, римо-католиками, що зумовлювало їх певну відчуженість. Часто-густо конфесійне означення «католик» було синонімом етнічного – «поляк» [4].

У той же час, книги, видані в Польщі після війни і призначені для школярів як обов'язкове читання, зробили свій внесок у зміцнення стереотипу українців як військових злочинців, багато молодих людей залишилися з переконанням, що єдина мета армії українських повстанців полягала в вбивстві поляків. Якщо стереотипи належать до історико-культурної традиції, їх закріплення не потребує ні особистого досвіду, ні безпосередніх міжетнічних контактів, ні соціологічного дослідження. Історико-культурні стереотипи існують у рамках етнічних груп поза «живими» взаємодіями. Вони емоційно навантажені та мають скоріше ідеологічні ніж комунікативні функції [5].

Виклад основного матеріалу. Проблема вимірювання етнічних стереотипів була знайома дослідникам ще за часів У. Ліпмана. Першу методику вимірювання етнічних стереотипів було запропоновано Д. Кац і К. Брейлі в 30-і рр. Методика спиралася на «приписування» 84 рис, найбільш характерних для 10 поширених етнічних груп. У подальшому методики «приписування рис» почали уступати місце методу «полярного профілю» (Брігем). На відміну від попередніх, ці методи дозволяли вимірювати не тільки найбільш характерні стереотипи, але й їх протилежності, антистереотипні характеристики.

Під час досліджень було помічено, що великий відсоток респондентів відмовлявся виокремлювати найбільш типові риси народу. Прямі відповіді на питання виявилася недосконалыми через приховування типових рис. На думку К. Макколі і К. Стітта, при використанні відсоткової методики вимірювання стереотипів виникає проблема невключення в шкалу рис, які отримують оцінку, близьку до 100%. Тому Макколі і Стіт запропонували модифікацію методики Брігема, включивши в неї індекс, названий «діагностичним коефіцієнтом» [6,

с. 33-34]. Порівняння авто – та гетеростереотипів різних етнічних груп дозволяє визначити діагностичні коефіцієнти від 0 до 100. Значення мають коефіцієнти >1.

Виходячи з аналізу методології дослідження етнічних стереотипів, ми сформуваємо 24 ознаки, як поділялися на відповідні групи: негативні, нейтральні та позитивні. У складі цих груп були визначені суспільно-політичні, побутові та індивідуальні риси етнічних стереотипів.

Відповідно до необхідних методологічних вимог було оформлено інструментарій соціологічного дослідження 4 національностей, які мешкають у Центральній Європі: українців, поляків, угорців і словаків. У 2006 році за квотною вибіркою було вперше опитано 194 респондентів різних національностей, що мешкають у Закарпатті: українців, угорців, росіян, словаків. Панельне дослідження побутових етностереотипів відбулося в листопаді 2013 року.

Результати соціологічного дослідження впевнено доводили, що на відсотковому рівні історико-культурні та побутові стереотипи збігаються (табл. 1). Головними гетеростереотипами закарпатців щодо поляків треба вважати їх релігійність – 64,9 % та патріотичність – 53,6 %.

Таблиця 1

Гетеростереотипи закарпатців щодо поляків

Стереотипи	%
Релігійні	64,9
Патріотичні	53,6
Горді	37,1
Темпераментні	29,9
Скупі	26,8
Життєлюбні	24,7
Товарицькі	22,7
Люблять традиції	20,6
Гостинні	16,5
Ввічливі	16,5
Відважні	15,5
Культурні	15,5
Самозакохані	14,4
Доброчесні	13,4
Старомодні	13,4
Зарозумілі	12,4
Послідовні	10,3
Милі	8,2
Чесні	7,2
Щедрі	7,2
Мислять згідно з усталеними поглядами	7,2
Освічені	6,2
Вузькомислячі	4,1

При цьому, автостереотипи закарпатців радикально відрізняються від їх гетеростереотипів щодо поляків. Закарпатці вважають себе гостинними – 75,3 % та щедрими – 50,5 % (табл. 2). Релігійність та патріотичність, яку вони приписують полякам, знаходиться лише на 7-8 позиції. Це дало підстави припустити, що гетеростереотипи закарпатців щодо поляків за індексом Макколі-Стітта будуть значно відрізнятися від відсоткових.

Таблиця 2

Автостереотипи закарпатців

Стереотипи	%
Гостинні	75,3
Щедрі	50,5
Люблять традиції	46,4
Життєлюбні	38,1
Доброчесні	37,1
Товарицькі	35,1
Релігійні	32
Патріотичні	19,6
Чесні	16,5
Мислять згідно з усталеними поглядами	16,5
Освічені	15,5
Відважні	13,4
Старомодні	13,4
Вузькомислячі	13,4
Темпераментні	8,2
Самозакохані	7,2
Милі	6,2
Сором'язливі	5,2
Горді	4,1
Ввічливі	4,1
Культурні	3,1
Скупі	2,1
Зарозумілі	2,1

Розрахунок діагностичного коефіцієнта Макколі-Стітта продемонстрував, що до основних гетеростереотипів закарпатців щодо українців належать не суспільно-політичні риси, характерні для історико-культурного підходу, а побутові стереотипи: скупість – 12,8 %; гордість – 9,1 %; зарозумілість – 5,9 % і т. п. (табл. 3). Історико-культурні стереотипи, релігійність та патріотичність поляків, за діагностичним коефіцієнтом Макколі-Стітта, опинилися на 8 та 9 позиціях.

Таблиця 3

Гетеростереотипи закарпатців щодо поляків за діагностичним коефіцієнтом Макколі-Стітта

	Гетеростереотипи закарпатців щодо поляків, %	Автостереотипи закарпатців, %	Індекс Макколі-Стітта
Скупі	26,8	2,1	12,8
Горді	37,1	4,1	9,1
Зарозумілі	12,4	2,1	5,9
Культурні	15,5	3,1	5,0
Послідовні	10,3	2,1	4,9
Ввічливі	16,5	4,1	4,0
Темпераментні	29,9	8,2	3,7
Патріотичні	53,6	19,6	2,7
Релігійні	64,9	32	2,0
Самозакохані	14,4	7,2	2,0
Милі	8,2	6,2	1,3
Відважні	15,5	13,4	1,2
Старомодні	13,4	13,4	1,0

Закінчення табл. 3

Жителюлюбні	24,7	38,1	0,65
Товариські	22,7	35,1	0,65
Люблять традиції	20,6	46,4	0,44
Мислять згідно з уставленими поглядами	7,2	16,5	0,44
Чесні	7,2	16,5	0,44
Освічені	6,2	15,5	0,4
Доброзичливі	13,4	37,1	0,36
Вузькомислячі	4,1	13,4	0,31
Гостинні	16,5	75,3	0,22
Сором'язливі	1	5,2	0,19

Висновки. Отже, побутові гетеростереотипи в системі етностереотипів закарпатців стосовно поляків займають визначальне місце, та виконують функцію символічних комунікацій, допомагають приймати рішення щодо аналізу будь-якої ситуації. Історико-культурні стереотипи, що виконують ідеологічну функцію, поступаються побутовим стереотипам. Саме поняття стереотипу з рівня політичної міфології та маркеру етнічної ідентичності

перетворюється у засіб орієнтації в ситуаціях, у яких не вистачає інформації для прийняття аргументованого рішення.

Через те, що історико-культурні стереотипи продовжують впливати на процес міжнародних та міжетнічних комунікацій, дослідження автором гетеростереотипів потребує подальшого емпіричного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лавлінський Р. О. Процеси формування стереотипу у свідомості людини / Р. О. Лавлінський // Вчені записки Таврійського національного університету ім. Вернадського. Науковий журнал. Серія: «Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія». – Том 24 (63). – № 3-4. Сімферополь, 2011. – С. 205–210.
2. Чорний В.В. Засоби міфологізації громадської думки / Вадим В'ячеславович Чорний // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій. Матеріали Міжнародної конференції. 20-21 лютого 2008 р., м. Суми. – С. 107–109.
3. Свтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний словник [Електронний ресурс] / В. Б. Свтух. – Режим доступу : <http://archive.is/8gTSH>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Сілецький Ю. Р. Етнічні гетеростереотипи в традиційному світогляді українців : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.05 – «етнологія» / Ю. Р. Сілецький ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2009.
5. Kofta M. Stereotyp spiskowy jako centralny składnik antysemityzmu / Mirosław Kofta // Stereotypy i uprzedzenia: uwarunkowania społeczno kulturowe, Aleksandra Jasińska-Kania (red), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2001. – S. 274–297.
6. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: практикум : [учебное пособие для студентов вузов] / Т. Г. Стефаненко. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 208 с.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д.філос.н., професор;
Коробов В. К., к.соціол.н., доцент.

© Пелін О. В., 2014

Дата надходження статті до редакції 30.04.2014 р.

ПЕЛІН Олександр Володимирович – кандидат філософських наук, професор кафедри соціології і соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Коло наукових інтересів: етносоціологія, етнополітологія.